

Kultur / **Bøger**

Sproget i et diktatur

ANMELDELSE / 11.06.18

I Herta Müllers samtale med Angela Klammer gemmer den djævelske sandhed om Rumænien under Ceaușescu sig i de sproglige detaljer, der vælter poetisk ud.

Kasper Mikael Jacek

Ved middagsbordet i den tysksprogede, rumænske landsby Banat, hvor den nobelprisvindende forfatter Herta Müller voksede op, var der helt tavst: »Hemmelighederne hang på hver enkelt. Jeg var sikker på at de alle var bedrøvede fra panden og helt ud i tærne, at de alle have kløer i hjertet og forsvarede sig, men kun indefra så man ikke kunne se det.« Det var hemmeligheden om faderens - og Rumæniens - fortid som nazi-støtter, der afslørede sig, når han i aftenens fuldskab sang tredive år gamle nazisange. Det var

hemmeligheden om moderens fem år i en arbejdslejr, der kun lod sig afsløre i de daglige tæsk, det korte hår, evnen til at arbejde og nødvendigheden af at skrælle kartoflerne papirtyndt. Det var hemmelighederne om de tusindevis, der stadig i 1960'erne blev aflyttet, anholdt, deporteret og tortureret for »sovjetisk hetz«.

Det var, kort sagt, alle de hemmeligheder, som man ikke talte om i »Østeuropa før 1989.« Tavsheden var blevet til lov, som Herta Müller siger. Men hun finder en vej ud af tavsheden i poesiens sprog. Ja, faktisk finder hun i sproget en måde at skildre virkelighedens brutalitet poetisk; et sprog, der kunne vriste sig fri fra statens propaganda og »løgnens kæmpemæssige, grænseløse uforskammethed«, som det hemmelige politi, Securitate, orkestrerede.

Men der var ikke helt tavst i Rumænien under Ceaușescu. Ud af radioen, til møderne og på fabrikken lød propagandaen, der alligevel ikke var nogen, der troede på. Eller det »officielle sprog« eller »ideologiens sprog«, som Herta Müller kalder det: »Sproget havde bogstavelig talt mistet forstanden. Man kunne få det fysisk dårligt når man sad i de timelange møder.«

Til disse møder klappede du enten i takt eller så skulle du til forhør hos det hemmelige politi, der godt nok kun var hemmeligt af navn. Alle vidste, at de arbejdede på at »ødelægge« og »knuse« individet. Så man klappede eller ventede på at blive knust, som Herta Müllers ven Rolfert Bossert, der forlod landet i en paranoid og hallucinerende tilstand, og efter tre uger på et resocialiseringshjem i Frankfurt begik selvmord. Det var lige efter Securitates plan, som det senere fremgik af de sagsakter, der kom frem i lyset efter mange års venten: 'Driv ham til vanvid og driv ham ud af landet, så han begår selvmord i Vesten'. I samtalen stiller Müller det spørgsmål, som heller ikke sagsakterne kunne besvare: »Var der alligevel nogen der 'hjalp' ham den nat ved vinduet i resocialiseringshjemmet?«

Herta Müller valgte alligevel de litterære miljøer med de konstante forhør som følge. Her fortalte de hinanden »de seneste vittigheder, vi legede med rimede sætninger i timevis, vi sang Ceaușescus taler fra avisen som operetter.« Andre valgte tavsheden som ved middagsbordet i landsbyen. Mange andre begyndte at tale som diktaturet, der ifølge Herta Müller konstant prægede og instrumentiserede sproget: »Dagen lang hed det 'man skal' eller 'vi skal'. Mange var vant til dette SKAL, de havde lært at fungere uden at tænke over hvad de gjorde. De var dresserede, næsten alle sætninger begyndte med dette SKAL.« Som Herta Müller siger, så ødelægger ideologiens sprog alt hvad det rammer.

Sproget i et diktatur ikke bare ødelagde, hvad det ramte, det skjulte også virkelighedens brutalitet: Rumænien var et land, der officielt havde rejsefrihed, mens de rådne lig sad fast i mejetærskerne ved grænsemarkerne, som Müller siger i en sætning, der ikke burde kunne eksistere.

Sandheden vælter poetisk ud

Dette opgør med statens virkelighedsfjerne officielle fortællinger om sig selv går igen i *Mit fædreland var en æblekerne*. Herta Müller finder et sådant sprog i den rumænske folkløse, der ifølge hende var for drastisk, genstridigt og autentisk til at kunne indpasses i det officielle sprog og ideologiske fortællinger, hvorfor man skabte sin egen statslige mytologi eller folkløse. Et andet sted, hvor Herta Müller finder et sådant sprog er hos hendes veninde Jenny, der ikke interesserede sig for litteratur eller politik, men hvis bramfrie utålmodighed med bureaukratiet alligevel besad et politisk potentiale for Herta Müller. Og så selvfølgelig i sproget og poesien.

Ligesom ordlegene i det litterære miljø lavede Herta Müller det, hun kalder hovedøvelser, hvor hun sammensatte og ledte efter ord, rytme og klang. Titlen til bogen har da også fået sit navn efter en af de ordøvelser. Det var en af de måder, Herta Müller kom igennem Securitates forhør med sin værdighed og forstand nogenlunde uskadt: »Hver dag havde jeg stærkt brug for sætningernes skønhed, men jeg skrev for at finde et fodfæste over for livets elendighed og ikke fordi jeg ville lave litteratur«. Og så kunne dette private og uødelagte sprog noget som ideologiens sprog ikke kunne. Det kunne vise, hvor beskidt livet faktisk er: »I mine hovedøvelser med ord lagde jeg mærke til at det poetiske er virkeligt og i sin flimren allerbedst viser hvor beskidt livet er.«

Kort før sin emigration til Tyskland gik Herta Müller rundt og ventede på, at udrejsen skulle blive en realitet: »Med tyndslidte nerver og lyst til at skrive offentligt strejfede jeg omkring i byen. Jeg sagde hele og halve digte og gamle bitre rim for mig selv og lavede nye til.« I 1989 blev gaderne fyldt med de fortiede, oprørte råb og den vold, som revolutionen bragte med sig. På Revolutionspladsen i Bukarest lød den dristige rumænske folkesang, ligesom den grimme sandhed vælter poetisk ud i *Mit fædreland var en æblekerne*. Som Herta Müller siger et sted: »Jeg kunne ikke holde ud at skrive hvis ikke hovedsagen ved teksterne var sprogets opdigtede sandhed hvori det skønne gør ondt.«

FAKTA

Herta Müller, *Mit fædreland var en æblekerne*, Gyldendal

